

DALIBOR BROZOVIĆ

HAZU

Zrinjski trg 11, HR – 10000 Zagreb

DVA MOGUĆA FONOLOŠKA TUMAČENJA PROZODIJSKOGA SUSTAVA U CAVTATSKOME GOVORU^{1*}

Današnji cavtatski govor reprezentativniji je predstavnik dubrovačkoga poddijalekta nego sadanji urbanizirani i donekle izmiješani govor u samome Dubrovniku. Starija je dijalektologija tvrdila da u dubrovačkome poddijalektu novoštokavski kratkouzlazni naglasak u penultimi ispred kratkoga završnog vokala prelazi u dugouzlazni (*vòda > vóda*), a u istočnom dijelu poddijalekta prelazi u istoj poziciji trosložnih i višesložnih riječi u kratkosilazni (*dobróta > dobròta*). U raspravi se otkriva da se zapravo radi o dvama specifičnim alofonima kratkouzlaznoga prozodema (*vòda, dobròta*).

KLJUČNE RIJEČI: *Dubrovnik, Cavtat, dijalekt, naglasak*

Govor Cavtata, gradića oko 10 kilometara jugoistočno od Dubrovnika, istovjetan je govoru grada Dubrovnika u svim svojim glavnim obilježjima. Povrh toga, uzmu li se u obzir sve društvene promjene uzrokovane modernom urbanom civilizacijom u Dubrovniku, velikome kulturnom i turističkom središtu, može se reći da cavtatski govor danas bolje predstavlja dubrovački dijalekt od samoga dubrovačkoga govora. A dubrovački je dijalekt jedan od najzanimljivijih i najvažnijih dijalekata ne samo unutar štokavske skupine nego i unutar srednjojužnoslavenskoga^{2*} dijasistema uopće. Najveći i najbolji dio hrvatske

^{1*} Engleska verzija ovoga rada "Two possible phonological interpretations of the prosodic system in Cavtat speech", *Language and literary theory. In Honor of Ladislav Matejka*. Ann Arbor, University of Michigan, 1984, str. 9-18. To je bilo niskotiražno interno sveučilišno izdanje koje je ostalo gotovo nepoznato izvan USA. Ovdje se donosi hrvatska verzija u točnom prijevodu – bez "naknadne pameti" nakon dva desetljeća. Prijevod na hrvatski napravila je Hrvoja Heffer. Novi su dodatci samo u bilješkama označenima zvjezdicom. Dodan je na koncu i suvremeni popis literature.

^{2*} Jedina je naknadna promjena u hrvatskoj verziji teksta zamjena termina *hrvatsko-srpski*, kao genetskolingvističkoga pojma koji su hrvatski jezikoslovci upotrebljavali za odgovarajući dijasistem, prikladnijim terminom *srednjojužnoslavenski*.

renesansne i barokne književnosti 16. i 17. stoljeća napisan je na dubrovačkome dijalektu. Poslije je Dubrovnik odigrao vrlo aktivnu ulogu u oblikovanju hrvatskoga novoštokavskog standardnog jezika od sredine 18. stoljeća do 1830-ih, to jest do hrvatskoga narodnog preporoda, kada su se Hrvati koji su govorili i pisali kajkavskim, priključili istomu standardu. I Vuk Stefanović Karadžić prihvaća novoštokavski dijalektni tip kao osnovu za standardni jezik Srba u 19. stoljeću. Nakon polustoljetne borbe (1814.–1864.) njegova koncepcija odnosi pobjedu, eliminirajući raniji mješoviti srpsko-ruskocrkvenoslavenski pisani jezik. U svojem je radu Karadžić modificirao neke svoje prvobitne koncepcije upravo na modelu dubrovačkoga govora.^{3*} I ilirski je pokret, organizirana snaga hrvatskoga narodnog preporoda, uvelike poštovao dubrovačke književne i jezične modele. To se može vidjeti posebice u djelima najboljih hrvatskih preporodnih pjesnika, poput epičara Ivana Mažuranića te liričara i književnoga kritičara Stanka Vraza.

U 17. i 18. stoljeću dubrovački je govor prošao novoštokavski proces (koji mu je poslije omogućio da sudjeluje u novoštokavskoj standardizaciji). Međutim, taj je novoštokavski proces u dubrovačkome dijalektu proveden nedosljedno, nepotpuno i na vrlo osebujan i jedinstven način, posebice u prozodiji. Današnji govor dubrovačkoga područja samo je donekle novoštokavskoga tipa. On utječe i na razgovorni jezik u Dubrovniku, pa je iz toga proizašao jedan od najzanimljivijih regionalnih kolokvijalnih oblika novoštokavskoga standarda. Zbog toga nas ne treba čuditi da su istaknuti američki slavisti, poput Ladislava Matejke i Thomasa F. Magnera, odabrali Dubrovnik među 19 najreprezentativnijih gradova srednjojužnoslavenskoga jezičnog područja za svoje proučavanje konverzijske akcentuacije u novoštokavskome standardu.⁴

Dubrovački je dijalekt (ili, sinkronijski točnije, dubrovački poddijalekt novoštokavskoga jekavskog dijalekta) zanimljiv i sa stanovišta genetske lingvistike. Zapravo, njegovi su odnosi s drugim jekavskim dijalektima vrlo složeni, to jest sa sjeverozapadnim i jugoistočnim poddijalektom novoštokavskoga ijekavskog dijalekta (takozvanoga istočnohercegovačkog ili istočnohercegovačko-krajiškog^{5*} dijalekta), kao i s ijekavskošćakavskim (istočnobosanskim) dijalektom, dok nema nikakvih posebnih odnosa s arhaičnim ijekavskim (zetskim) dijalektom, jer sve svoje zajedničke izoglose dijeli i sa zetskim dijalektom i s jugoistočnim poddijalektom novoštokavskoga ijekavskog dijalekta. Ako uzmemo 11 izoglosa koje je odabrao Pavle Ivić kao osnovu za definiranje sjevernozapadnoga u odnosu

^{3*} Karadžić je iz raznih taktičkih razloga naglašavao svoje ugledanje u dubrovački govor, iako je svoj originalni tršićki govor postupno dotjeravao po ugledu na razne novoštokavske govore.

⁴ L. M a t e j k a, "Generative and Recognitory Aspects in Phonology", *Phonologie der Gegenwart*, Graz-Wien-Köln, Hermann Böhlau Nachf., 1967 (= *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, Ergänzungsband VI), str. 242-253; – Th. F. M a g n e r, "Post-Vukovian Accentual Norms in Modern Serbo-Croatian", *American Contributions to the Sixth International Congress of Slavists*, The Hague-Paris, Mouton, 1968., str. 227-246; – Th. F. M a g n e r, L. M a t e j k a, *Accent in Modern Serbo-Croatian*, University Park, Pa., 1971.

^{5*} Naziv istočnohercegovačko-krajiški dijalekt upotrebljava danas Josip Lisac u svojoj izvanrednoj knjizi *Hrvatska dijalektologija*, I., *Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*. Zagreb, Golden marketing – Tehnička knjiga, 2003, str. 98-120.

na jugoistočni poddijalekt⁶ i nadopunimo ih s 13 izoglosa istoga tipa, uglavnom prozodijskoga i nužnoga za usporedbu obaju poddijalekata s ijekavskošćakavskim dijalektom⁷, vidjet ćemo da dubrovačko područje dijeli većinu od 24 izoglose s ijekavskošćakavskim dijalektom, znatan broj sa sjeverozapadnim poddijalektom (većina njih je zajednička s ijekavskošćakavskim), a najmanji broj s jugoistočnim poddijalektom (među kojima su samo dvije specifične, dok ostale dijeli s jednim od dvaju prethodnih idioma).⁸

Ta tri idioma nisu jedini partneri dubrovačkoga dijalekta. Neke izoglose, često uobičajene u jekavskošćakavskome dijalektu, povezuju Dubrovnik i s čakavskim dijalektima, to jest južnočakavskim (ikavskočakavskim) i dijalektom Lastova (jekavskočakavskim).⁹ Međutim, ne bavimo se genetskim odnosima dubrovačkoga područja s njegovim izravnim ili neizravnim susjedima. Dovoljno je reći da su mišljenja određenih hrvatskih i srpskih dijalektologa, posebice u prošlosti, danas prevladana. Oni su mislili (zbog raznih razloga) da je izvorni dubrovački dijalekt bio čakavski i/ili ikavski. Danas je sigurno da je dubrovački dijalekt uvijek bio zapadnoštokavski, jekavski od samoga početka, na specifičan način blizak zapadnoštokavskim dijalektima u istočnoj Bosni, u dolini središnje i donje Neretve i na makarskoj obali te da je također imao posebne odnose s bližim čakavskim i istočnoštokavskim dijalektima. U svim su tim odnosima prozodijska obilježja posebno karakteristična.^{10*} Nas ovdje ne zanimaju prozodijski problemi te vrsti, nego dubrovačka akcentuacija sa strukturalističkoga gledišta.

Akcentuacijom ćemo se baviti na osnovi cavtatskoga govora, a ne dubrovačkoga, zbog razloga navedenih na početku.

Za strukturalnu karakterizaciju štokavskoga akcenta, Pavle Ivić rabi 12 položaja:¹¹

1. sestrà/sèstra	1a. glāvā/gláva
2. jezìk/jèzik	2a. nāròd/národ
3. lopàta/lòpata	3a. pītāla/pítala
4. sestrē/sèstrē	4a. glāvē/glávē
5. junāk/jùnāk	5a. glāvôm/glávôm
6. pozlāćen/pòzläćen	6a. tīpīmo/tǐpīmo.

Oblici lijevo od kose crte predstavljaju čisti staroštokavski dvonaglasni sustav, a na desnoj strani potpuno dosljedan novoštokavski (četveronaglasni) sustav. Što

⁶ *Dijalektologija srpskohrvatskoga jezika. Uvod i štokavsko narečje*, Novi sad, Matica srpska, 1956., str. 136-137. Slično je u Pavla Ivića: *Die serbokroatischen Dialekte. Ihre Struktur und Entwicklung*, I., *Allgemeines und die štokavische Dialektgruppe*, 'S-Gravenhage, Mouton, 1958., str. 145.

⁷ Dalibor Brozović, "O problemu ijekavskošćakavskog (istočnobosanskog) dijalekta", *Hrvatski dijalektološki zbornik*, Zagreb, JAZU, II/1966, str. 123-125.

⁸ *Ibidem*, str. 122-128, i *passim*.

⁹ Za te veze usporedi moj članak "O Makarskom primorju kao jednom od središta jezičnohistorijske i dijalekatske konvergencije", *Makarski zbornik*, 1/1970., str. 381-405.

^{10*} Cijela genetskolingvistička povijesno-dijalektološka problematika tih odnosa obrađena je u radu navedenome u bilješci 9.

¹¹ *Die serbokroatischen Dialekte*, str. 105.

se tiče dubrovačkoga poddijalekta, on nema stari akcent na položajima 1. – 6. i 1a. – 6a.¹² Stoga bi ga se trebalo smatrati izvornim i dosljednim novoštokavskim idiomom, no ostvaraj akcenatskoga pomaka nije istovjetan s tipičnim novoštokavskim na položajima 1. i 2., jer ondje nalazimo, prema literaturi, dugouzlazni akcent kao u 1a. i 2a., to jest *séstra* i *jézik* (takozvana kanovačka akcentuacija),¹³ dok na svim drugim položajima nalazimo normalne novoštokavske akcente. To znači da ćemo imati 1. *séstra*, 2. *jézik*, 3. *lòpata*, 4. *sèstrē* (G sg), 5. *jùnāk*, 6. *pòzlāčen*, 1a. *glāva*, 2a. *nārod*, 3a. *pítala* (l-part. f. sg.), 4a. *glāvē* (G sg), 5a. *glāvōm* (Instr sg), 6a. *třpīmo* (1. pl. prez).

Shodno tomu, odstupanje se od pravoga novoštokavskog modela može naći samo na položajima 1., 2. i 6a., no u posljednjem je slučaju devijacija samo površna jer slogovni sustav dubrovačkoga poddijalekta nema dugo [ř], ali kod drugih leksema s istom strukturom, primjerice za *skākānie/skákānie*, položaj će 6a. imati normalni novoštokavski refleks *skāčkānie*,^{14*} treba dodati da se fonem /ā/ uvijek ostvaruje kao [ā]. U gradu Dubrovniku svi će primjeri imati isti oblik kao u Cavtatu, osim šestoga, jer se u Dubrovniku opreka /č/ ~ /ć/ neutralizira u korist srednjega ostvaraja.¹⁵

Stoga bi dubrovački poddijalekt imao normalnu novoštokavsku akcenatsku strukturu, osim za položaje 1. i 2. No Ivićevi primjeri 1. – 6a., koji se odnose na štokavske dijalekte uopće, nisu dovoljni za preciznu karakterizaciju dubrovačko-cavtatske prozodije, to jest trebalo bi dodati sljedeće:

7. dobrotā/dobrōta	7a. olūjā/olúja
8. dobrotē/dobròtē	8a. olūjē/olújē.

U ovome slučaju nije nužno uvesti primjere sa zatvorenim ultimom (kao Ivićevi 2., 2a., 5., 5a.) jer u dubrovačkome poddijalektu zatvorenost sloga nije od velikoga značenja.

Prema literaturi, u Cavtatu i Dubrovniku nalazimo primjere 7.-8a., 7. *dobrōta*, 8. *dobròtē* (G sg), 7a. *olúja*, 8a. *olújē* (G sg), dok je na zapadnome području dubrovačkoga poddijalekta 7. *dobrōta*, a na druga se tri položaja nalaze normalni novoštokavski refleksi. To znači da se na nova četiri položaja klasični novoštokavski akcent može naći u tri slučaja, dok se samo na položaju 7.

¹² U nekim se otočnim govorima dubrovačkoga područja može naći nepomaknut *v̂* pa čak i *v̂*, no ta činjenica nije važna za problem kojim se ovdje bavimo.

¹³ U hrvatskoj i srpskoj dijalektologiji opisivana je takozvana kanovačka akcentuacija u raznim govorima pojedinih dijalekata štokavskog narječja, ali nema situacije koja bi bila analogna dubrovačkoj.

^{14*} Ivićev primjer 6a *třpīmo* zamjenjuje se ovdje u naglasnoj koloni ne oblikom *skākānie* nego *jūrīmo* kako bi bila ista morfološka kategorija. Usp. bilješku 19.

¹⁵ Za *ř > r̄*, *ā > ā̄*, *č > ć*, itd. usp. Pero B u d m a n i, "Dubrovački dijalekat, kako se sada govori", *Rad JAZU*, 65/1883, str. 155-179 i Dalibor Brozović, "Cavtat (OLA 65)", *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, Sarajevo, ANUBIH, *Posebna izdanja*, 60/1981, str. 497-506.

(analogno dvosložnim primjerima 1. i 2.) može naći odstupanje u zapadnome dijelu dubrovačkih područja istovjetno 1. i 2., to jest *ú* umjesto novoštokavskoga *ǎ* (već spomenuta takozvana kanovačka akcentuacija), dok u Dubrovniku i Cavtatu možemo naći kratkosilazni akcent na penultimi u trosložnim i višesložnim riječima umjesto novoštokavskoga kratkouzlaznog akcenta. To je jedini primjer sa silaznom intonacijom na srednjem slogu u dubrovačko-cavtatskome govoru.

Dubrovačko-cavtatski akcenatski model mogućih naglasnih položaja pokazao je Pavle Ivić¹⁶ na sljedeći način:

naglasak \ slog	jedini	prvi	srednji	zadnji
˘	+	+	–	–
˙	+	+	+*	–
˘ i ˙	–	+	+	–

Jedini slog koji odstupa od klasične novoštokavske akcentuacije¹⁷ u shemi obilježen je zvjezdicom. Ivić razvoj toga sustava objašnjava na sljedeći način.¹⁸ Pomak je silaznih akcenata imao barem dvije faze. U prvoj fazi novoštokavskoga pomaka, samo su položaji 1., 1a., 2. i 2a. prošli taj proces, no dok se u dugim slogovima razvio normalan dugouzlazni akcent, u kratkim se slogovima razvio nestabilan akcent s kratkouzlaznim obilježjem, što je Ivić označio kao *ǎ*¹. Ako moje primjere (7. – 8a.) dodamo Ivićevim primjerima 1. – 6a., s napomenom da ono što vrijedi za 1. – 1a. očigledno vrijedi i za 7. – 7a.,¹⁹ doći ćemo do sljedeće slike:

1. sè ¹ stra	1a. gláva
2. jè ¹ zik	2a. národ
3. lopàta	3a. pītàla
4. sestrê	4a. glāvê
5. junák	5a. glāvôm
6. pozlâćen	6a. jūrîmo
7. dobrò ¹ ta	7a. olúja
8. dobrotê	8a. olūjê.

Takav se model može definirati kao prijelazni ili u hrvatskome (kao i srpskome) akcenatskome nazivlju, kao "srednjoštokavski". Novoštokavski se pomak pojavio samo u slučaju oksitoneze (to jest gdje je *ǎ* na ultimi), dok na

¹⁶ *Die serbokroatischen Dialekte*, str. 148.

¹⁷ U *Die serbokroatischen Dialekte* može se naći slična shema za klasičnu novoštokavsku akcentuaciju (str. 102).

¹⁸ *Ibidem*, str. 148, bilješka.

¹⁹ Zbog spomenutoga $\tilde{r} > \tilde{ř}$ 6a. položaj predstavlja se kao *jurimo* umjesto *trpimo*.

drugim položajima staroštokavska akcentuacija ostaje nepromijenjena. U sljedećoj, drugoj fazi, događa se normalan novoštokavski pomak, s time da opet postoji normalan novoštokavski \acute{y} u dugim slogovima, no ovaj put i u kratkim slogovima dobivamo normalan novoštokavski \grave{y} , koji Ivić označava kao \grave{y}^2 . Nakon druge faze akcentuacija je u dubrovačkome poddijalektu sljedeća:

1. sè ¹ stra	1a. gláva
2. jè ¹ zik	2a. národ
3. lò ² pata	3a. píjala
4. sè ² strē	4a. glávē
5. jù ² nāk	5a. glávōm
6. pò ² zlāćen	6a. júrímo
7. dobrò ¹ ta	7a. olúja
8. dobrò ² tē	8a. olújē.

Kao što objašnjava Ivić, sustav s tri kratka akcenta (\grave{y} , \acute{y}^1 , \acute{y}^2) nije mogao opstati. Zato je \acute{y}^1 kao manje uzlazan nestao na takav način da se u cijelome dubrovačkome poddijalektu izjednačio s \acute{y} u penultimi dvosložnih riječi (položaji 1. i 2.), a u penultimi trosložnih i višesložnih riječi (položaj 7.) proces je izvršen samo na zapadu poddijalekta, dok se u dubrovačko-cavtatskome govoru \acute{y}^1 na tome položaju izjednačio s \grave{y} . Nakon treće, konačne faze dubrovačko-cavtatska akcentuacija poprima izgled izložen na početku članka, tj. distribuciju pokazanu u Ivićevu modelu (ovdje s bilješkom 16). Naravno da se proces *dobrò¹ta* > *dobròta* mogao dogoditi samo nakon završenoga procesa *lopāta* > *lò²pata* (položaj 3.), zato što bi se inače, kao što to kaže Ivić, stari i novi \grave{y} izjednačili te bi njihove sudbine bile istovjetne, tj. imali bismo i **dòbrota* kao što imamo *lòpata*. Stoga se trebamo baviti trima fazama.

Takav je razvoj koji vodi sadašnjoj situaciji u osnovi moguć. Hipoteza je vrlo vješto postavljena i faze logično proizlaze jedna iz druge. No ja mislim da to nije jedino moguće objašnjenje, posebice uzmemo li u obzir da bi u srednjojužnoslavenskome dijasistemu distribucijski model s \grave{y} u srednjim slogovima bio tipološki izoliran kada \acute{y} ne bi bilo na istome položaju (s druge strane, uopće nisu rijetki govorni tipovi u kojima \grave{y} ne postoji izvan početnoga sloga, ali da srednji ili čak konačni \acute{y} postoji). Stoga ću pokušati pronaći drukčije objašnjenje za dubrovačko-cavtatsku akcentuaciju koje bi bilo tipološki uvjerljivije.^{20*}

Možemo početi od druge faze razvoja, jer se slažem da se do te faze razvoj odvijao onim tijekom koji je izložio Ivić. Distribucija se akcenata u drugoj fazi može pokazati sljedećim modelom za jednosložne, dvosložne i trosložne riječi (višesložne riječi nisu važne za naš problem):

^{20*} Tipološki argumenti imaju znatnu težinu u srednjojužnoslavenskoj dijalektologiji.

naglasak \ slog	A	B	C	D	E	F	G
˘ i ˘	+	+	+	+	-	-	-
˘1	-	+	-	-	+	-	-
˘2	-	-	+	+	-	+	-
˘	-	+	+	+	+	+	-

Oznake u A-G označavaju sljedeće slogove:

A = jedan slog (tj. jednosložne riječi)

B = prvi slog u dvosložnim riječima (tj. penultima) ispred konačnoga \check{v}

C = prvi slog u dvosložnim riječima (tj. penultima) ispred konačnoga \check{v}

D = prvi slog u trosložnim riječima (zanemarujući kvantitetu sljedećega sloga)

E = drugi slog u trosložnim riječima (tj. penultima) ispred konačnoga \check{v}

F = drugi slog u trosložnim riječima (tj. penultima) ispred konačnoga \check{v}

G = posljednji slog u nejednosložnim riječima

Naglasak \check{v}^1 ima neka zajednička obilježja s naglascima \check{v} , \check{v}^2 i \acute{v} .^{21*} S prva dva (\check{v} , \check{v}^2) to je kratkoća, a s drugim i trećim (\check{v}^2 , \acute{v}) svojstvo uzlaznosti. To znači da ima dva zajednička obilježja s \check{v}^2 , a s \check{v} i \acute{v} samo jedno. Stoga je najveća mogućnost fonološke identifikacije s akcentom \check{v}^2 , naravno ako ne postoje zapreke, kao što su kolizije u distribuciji koje bi mogle prouzročiti homonimnost minimalnih parova na osnovi prozodijskih opreka. Ako pogledamo prethodni model akcenatske distribucije na položajima A-G, vidjet ćemo da \check{v}^1 dijeli položaj B s \check{v} i \acute{v} , a položaj E samo s \acute{v} , dok nema ni jedan zajednički položaj s \check{v}^2 , jer se \check{v}^2 pojavljuje samo na položajima C, D i F, u kojima se \check{v}^1 uopće ne pojavljuje. Drugim riječima, naglasci se \check{v}^1 i \check{v}^2 nakon završene druge faze nalaze u komplementarnoj distribuciji. (Ovdje se ne bavimo naglaskom \check{v} jer on nema fonetskih sličnosti s \check{v}^1 ; što se tiče distribucije, ona je istovjetna s \check{v}).

Shodno tomu, naglasku \check{v}^1 fonetski je najbliži \check{v}^2 , jer je on jedini u komplementarnoj distribuciji s njime. Jedini je mogući zaključak: [v^1] i [v^2] zapravo su alofoni istoga prozodema / \check{v} / ili točnije, to su sigurno bili nakon što je završila druga faza.

Sada se postavlja pitanje kasnijega razvoja. Prema literaturi koja se bavi dubrovačkom dijalektologijom (prije svega Budmani i Rešetar) očigledno je da se Ivićev \check{v}^1 (koji se, kao što smo vidjeli, nalazi samo na penultimi ispred \check{v}) izjednačio s \acute{v} u dvosložnim riječima, a u trosložnima (i višesložnim) riječima s \check{v} . Na osnovi takvih dijalektoloških opisa Pavle Ivić konstruira svoj model dubrovačko-cavtatskoga akcenatskoga sustava i svoje objašnjenje njegove geneze. Ako su ti

^{21*} Mislim da su za fonološku identifikaciju i interpretaciju malo gdje i malo kada točni fonetski opisi fonova (to jest tonskih fonova) tako važni kao upravo za fonološki opis dubrovačke akcentuacije.

opisi fonološki točni, onda je i Ivićevo tumačenje točno. Naime, treća razvojna faza također je bila završena, a fonološka se opreka između \hat{v}^1 i \acute{v} u dvosložnim riječima i između \hat{v}^1 i \grave{v} u trosložnim riječima defonologizirala.

Moje istraživanje u Cavtatu ne potvrđuje Ivićeva i uopće starija zapažanja.^{22*} Istina je da je naglasak na penultimi u primjerima poput *sestra*, *jezik* i *dobrota* (položaji 1., 2., 7.) *akustički drukčiji* od $[\hat{v}]$ na svim položajima u kojima se ta fonetsko-prozodijska jedinica pojavljuje (3. *lòpata*, 4. *sèstrē*, 5. *jùnāk*, 6. *pòzlāćen*, 8. *dobròtē*). Također je točno da je akcent u *sestra* i *jezik* akustički sličniji akcentu u *glāva* i *nārod* nego akcentu \hat{v} , barem u većini ostvaraja i sigurno u govoru većine informanata, a i akcent je u *dobrota* bliži akcentu \grave{v} nego akcentu \hat{v} .

Pitanje je bavimo li se ovdje sličnošću ili istovjetnošću. Prema mojim zapažanjima nije riječ o istovjetnosti, barem ne u trosložnim riječima tipa *dobrota*. Akcent koji se danas u njima može čuti umjesto \hat{v}^1 nije akustički istovjetan s \grave{v} (iako je, kao što je rečeno, vrlo sličan) i ponaša se drukčije od \grave{v} . To se vidi kada se riječi poput *dobrota* (obilježimo ih privremeno kao *dobròta*)^{23*} sa strukturom $v\acute{v}v$, usporede s postojećim $v\grave{v}v$ strukturama u dubrovačko-cavtatskome govoru. Susrećemo dvije vrste takvih struktura: prva su vrsta najnovije trosložne riječi iz europskih jezika (uglavnom romanskih) s naglašenom kratkom penultimom koje se uzimaju kao $v\grave{v}v$ i koje se neposredno prilagođavaju kao $\hat{v}v\hat{v}$ ^{24*} (što znači da je proces druge faze još živ); druga su vrsta dvosložne riječi tipa *kuća*, koje u enklizi također dobivaju strukturu $v\grave{v}v$ i ostvaruju se kao $\hat{v}v\hat{v}$ (*u kùću > ù kuću*). Stoga, kada bi *dobròta* uistinu predstavljala $v\grave{v}v$, oblik **dòbrota* barem bi se ponekad pojavio, što je apsolutno nemoguće. Ta je nemogućnost ponukala Ivića da pretpostavi treću fazu *dobrò¹ta > dobròta* nakon završenoga procesa *lopàta > lòpata* iz druge faze. No budući da oblik **dobròta* nije realan, a procesi su u drugoj fazi još živi (što se vidi u primjerima $v\grave{v}v > \hat{v}v\hat{v}$), nema potrebe za trećom fazom. Jednostavno možemo reći da je u trosložnim riječima $[\hat{v}]$ suvremeni predstavnik za \hat{v}^1 iz prve faze, a $[\grave{v}]$ za \hat{v}^2 iz druge faze, tj. *dobròta*, G sg *dobròtē*. Drugim riječima, to su dva alofona istoga prozodema $/\hat{v}/$, njegove položajne varijante u komplementarnoj distribuciji.

^{22*} Već u radu navedenome u bilješci 15 zapravo sam još 1981. (str. 503) najavio fonološko prozodijsko rješenje koje ovdje iznosim u sljedećim redcima ove rasprave.

^{23*} Još 1956. vodio je najveći hrvatski jezikoslovac XX. stoljeća Stjepan Ivšić dijalektološku ekskurziju u Dubrovnik i širu okolicu. Godinu dana poslije Ivšić je o tome predavao na Filozofskome fakultetu i tada je spomenuo da bi u primjeru kao *dobrota* naglasak trebalo bilježiti kao *dobròta*, ali nije dalje razrađivao taj problem. O tome govori Božidar F i n k a na str. 222 u radu "Stjepan Ivšić o današnjoj dubrovačkoj akcentuaciji", *Filologija*, Zagreb, IV/1963, str. 221-222. Isti podatak ponavlja na str. 131, 133 Petar Š i m u n o v i ć u raspravi "Ivšić i Dubrovnik. Osvrt na dijalekatski supstrat dubrovačkog područja", *Stjepan Ivšić i hrvatski jezik*, Zagreb, HAZU – Matica hrvatska Orahovica, 1996, str. 127-140.

^{24*} Mislim da tuđice tipa *ministar*, *studenti*, koje se u Hrvatskoj primaju u obliku *minīstar*, *studēnti*, pa se onda u nekim pokrajinskim razgovornim jezicima ostavljaju u takvu obliku, a u standardnome jeziku i u razgovornim jezicima na novoštokavskim područjima, uključujući i dubrovačko, odmah prelaze u *ministar*, *stūdentī*.

Slučaj je sličan s primjerima *sestra, jezik*. Naglasak se u tim riječima u Cavtatu danas ostvaruje na prilično širokoj fonetskoj ljestvici, od \grave{v} (vrlo rijetko i pod utjecajem standardnoga jezika), preko poludugoga uzlaznog akcenta novoštokavskoga tipa (obilježimo ga s \check{v}),²⁵ do \acute{v} , s prijelazima između \grave{v} - \check{v} i \check{v} - \acute{v} . Mislim da je najučestaliji \check{v} , zatim prijelaz \check{v} - \acute{v} , prijelaz \check{v} - \grave{v} , zatim \acute{v} i konačno \grave{v} . Čini se da je jednaka situacija u Dubrovniku, osim što je utjecaj standardnoga jezika ondje jači, a \grave{v} je učestalije, ali je i \acute{v} učestalije (što je možda također specifičan povratan i neizravan utjecaj standardnoga jezika, to jest rezultat nepreciznog oponašanja govora autohtonih Dubrovčana). Ovdje je problem nešto drukčiji od onoga u odnosu alofona [\check{v}] i prozodema / \check{v} /, zato što [\check{v}] i / \check{v} / nikada nisu na istim položajima, to jest u riječima sa strukturom $\check{v}\check{v}\check{v}$ samo su $\check{v}\check{v}\check{v}$ i $\check{v}\check{v}\check{v}$ mogući (s $\check{v}\check{v}\check{v}$, što ovdje nije važno), dok su sa strukturom $\check{v}\check{v}$ i $\check{v}\check{v}$ i $\acute{v}\check{v}$ prisutni (s $\check{v}\check{v}$, što također nije važno). Stoga imamo *sěstra* i *jězik* s *glāva* i *nārod*, dok se *sestra* i *jezik* mogu ostvariti i kao *sěstra, jězik*. No time ne nestaje fonološka opreka, nego se eventualno samo neutralizira. O nestajanju bi se moglo govoriti kada bi bili mogući i ostvaraji **glāva, *nārod*, a njih nikada nema. Shodno tomu, ovdje postoje jednosmjerne fonološke opreke (znak |— umjesto ~),²⁶ što znači *sěstra, jězik* |— *glāva, nārod*, što znači da se opozicija neutralizira u smjeru $\check{v} > \acute{v}$, no poštuje se u smjeru $\check{v} < \acute{v}$.

Da se defonologizacija uistinu pojavila, trebali bismo očekivati ne samo \check{v} umjesto \acute{v} (tj. **glāva, *nārod*) nego i druge posljedice. Stoga, ako su [\check{v}] i [\acute{v}] uistinu slobodne varijante alofonâ istoga prozodema / \check{v} /, trebali bismo, prema *glāva*, G sg *glāvē* i *sěstra*, G sg *sěstrē* barem povremeno očekivati G sg **glāvē* (što je manje vjerojatno) i **sěstrē* (što je vrlo vjerojatno), no nijedan se od tih dvaju oblika nikada ne pojavljuje. Također bismo prema *jězik*, G sg *jězika* i *nārod*, G sg *nāroda*, trebali barem povremeno očekivati G sg **nāroda* (manje vjerojatno) i **jězika* (vrlo vjerojatno), no takvih oblika opet nema. Stoga je logično i opet pretpostaviti da je [\check{v}] alofon prozodema / \check{v} /, a ne / \acute{v} / . Opozicija / \check{v} / ~ / \acute{v} / u dvosložnim riječima s kratkom ultimom, to jest kada je / \check{v} / = [\check{v}], po potrebi se može anulirati u smjeru $\check{v} > \acute{v}$, ali ne u smjeru $\check{v} < \acute{v}$. Tako u tome položaju imamo jednosmjernu fonološku opreku / \check{v} / |— / \acute{v} /, dok u svim drugim položajima opreka ostaje normalna, to jest / \check{v} / ~ / \acute{v} /.

Kao zaključak možemo reći da dubrovačko-cavtatski govor ima četiri prozodema / \check{v} / ~ / \check{v} / ~ / \acute{v} / ~ / \acute{v} / . Posljednji za nas nije zanimljiv, a između druga tri nalazimo složene odnose. Prvi, to jest / \check{v} / ima tri alofona kao položajne varijante s potpuno komplementarnom distribucijom: [\check{v}] na penultimi trosložnih (i višesložnih) riječi ispred kratke ultime, [\check{v}] na penultimi dvosložnih riječi, također ispred kratke ultime, i [\check{v}] u svim drugim položajima. Dok su tri alofona

²⁵ Taj se simbol rabio u *Srpsko-hrvatskome lingvističkom atlasu* (rad na tome atlasu napušten je u kasnim osamdesetim godinama i nije više obnavljan).

²⁶ Za pojam i simbol usp. moj članak "Vom Begriff der Richtung bei den phonologischen Oppositionen (Über die phonologische Individualität des Reflexes des langen Jat im Standardijekavischen)," *Wiener slavistisches Jahrbuch*, 11/1964, str. 141-147.

prozodema /v̂/ potpuno u komplementarnoj distribuciji, svi su oni barem na jednome položaju u koliziji s drugim prozodemima, to jest s /v̂/ i /v̂/: [v̂] ~ /v̂/, primjerice *lòpata* ~ *pítala*, [v̂] ~ /v̂/, primjerice *lòpata* ~ *jăgoda*, [v̂] — /v̂/, primjerice *sěštra* — *gláva*, [v̂] ~ /v̂/, primjerice *sěštra* ~ *kűća*, [v̂] ~ /v̂/, primjerice *dobròta* ~ *olúja*, [v̂] ~ /v̂/ samo povremeno, primjerice *dobròta* ~ *u kűću* (umjesto učestalijega *ù kűću*).

Sve to znači da u fonološkome smislu nema tri nego samo dvije faze razvoja u novoštokavskome procesu u dubrovačkome poddijalektu. Kada se akcent v̂² pojavio u drugoj fazi, akcent v̂¹ iz prve faze postao mu je fonološki istovjetan u jednome prozodemu /v̂/, a u fonetskom se smislu akcent v̂¹ danas ostvaruje u dvosložnim riječima na cijelome području dubrovačkoga poddijalekta kao [v̂] u širokome rasponu oscilacija. U trosložnim riječima, s druge strane, to vrijedi samo za zapad, a u dubrovačko-cavtatskome govoru [v̂] se nalazi na tome položaju. U svakome slučaju, to je pitanje jednog izvornoga i zanimljivoga prozodijskog obilježja.^{27*}

LITERATURA

Literatura se dobrim dijelom zasniva na Liščevoj knjizi spomenutoj u novoj bilješci 5* (str. 115-120). Izostavljeni su samo radovi navedeni u bilješkama 4, 5*, 6, 9, 15, 23*, 26, 27*.

C. A. van den Berk *Y a-t-il un substrat čakavien dans le dialecte de Dubrovnik? Contribution à l'histoire de la langue serbo-croate*, 's- Gravenhage, 1957, 256 str.

Ivan Brabec, "Die Mundart von Dubrovnik", *Die Welt der Slaven*, VI/1960, str. 45-61.

Sanja Brbora-Majstorović, "Nacrt za dubrovački rječnik", *Filologija*, 30-31/1998, str. 179-184.

Drago Ćupić, "Odnos štokavštine sjeverozapadne Boke i Dubrovnika (Nekolike fonetsko-morfološke paralele)", *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 7-1/1985, str. 73-80.

Mirko Deanović, "Zašto dubrovački književnici nisu pisali kako su govorili?", *Hrvatsko kolo*, XVII/1936, str. 62-77.

Mirko Deanović, "O urbanom karakteru dubrovačkoga leksika", *Forum*, Zagreb, VI/1967, br. 9-10, str. 397-403.

Vera Gersdorfer, "Romanizmi u dubrovačkom govoru", *Zadarska revija*, XXVIII/1979, br. 1, str. 1-19.

^{27*} Svoje shvaćanje o cjelini dubrovačke jezične problematike, ne samo o prozodiji, iznio sam u prilogu "O dijalektološkom aspektu dubrovačke jezične problematike", *Dubrovnik*, III/1992., br. 2-3, str. 316-324.

- Mieczysław Karaś, *Toponimia wysp elafickich na Adriatyku*, Warszawa-Kraków, 1968, 124 str.
- Zorka Kašić, "Govor Konavala", *Srpski dijalektološki zbornik*, XLI/1995, str. 241-395.
- Marcel Kušar, "Čakavske osobine u današnjem dubrovačkom dijalektu", *Program č. k. velikog državnog gimnazija u Dubrovniku za školsku godinu 1889-90.*, Dubrovnik, 1890, str. 3-7.
- Velimir Laznibat, "Dubrovački i bosanski govor", *Most*, Mostar, XV/1988, br. 71-72, str. 81-84.
- Velimir Laznibat, *Govor Dubrovnika u 17. i 18. stoljeću*, Sveučilište u Mostaru, Mostar, 1996, 300 str.
- Josip Lisac, "Dijalekatne značajke dubrovačkog područja", *Dubrovnik*, XII/2001, br. 3, str. 214-219.
- Ivana Lovrić-Jović, "Pristup genezi dubrovačkoga govora s leksičkoga stajališta", u: *Drugi hrvatski slavistički kongres. Zbornik radova II*, Zagreb, 2001, str. 583-588.
- Irmgard Mahnken, "Zur Frage der Dialekteigentümlichkeiten der Serbokroatischen in Dubrovnik im XVI Jahrhundert", u: *Slawistische Studien zum V. Internationalen Slawistkongress in Sofia*, 1963, str. 37-105.
- Matej Milas, "Ispravci dubrovačkih riječi u Vukovu rječniku", *Rad JAZU*, 136/1898, str. 223-248.
- Žarko Muljačić, "Iz dubrovačkog leksika", *Linguistica*, Ljubljana, XII/1972, str. 129-135.
- Vojislav P. Nikčević, "Dodiri, prožimanja i međusobni uticaji crnogorskoga i hrvatskoga jezika u Boki i dubrovačkoj regiji", u: *Prvi hrvatski slavistički kongres. Zbornik radova I.*, Zagreb, 1997, str. 319-335.
- Milan Rešetar, "Čakavština u Dubrovniku", *Nova Zeta*, Cetinje, II/1890, str. 402-413.
- Milan Rešetar, "Iopet o 'čakavštini' uopće i napose o 'čakavštini' u Dubrovniku", *Nova Zeta*, III/1891, str. 2-7.
- Milan Rešetar, "Najstariji dubrovački govor", *Glas SAN*, 201/1951, str. 1-47.
- Milan Rešetar, *Najstarija dubrovačka proza*, Posebna izdanja SAN, Knj. 192, Beograd, 1952.
- Franciszek Sławski, "Najdawniejszy język Dubrownika", *Sprawozdania z Czynności posiedzeń Polskiej Akademii Nauk*, Kraków, 1962, str. 156-159.
- Mate Tentor, "O dubrovačkom jeziku s leksičke strane", *Rešetarov zbornik iz dubrovačke prošlosti*, Dubrovnik, 1931, str. 449-455.
- Josip Vončina, "Joakim Stulli i starija hrvatska leksikografija", *Filologija*, XII/1984, str. 245-263.

Elżbieta Wrocławska, "Słowotwórstwo rzeczowników w dialekcie dubrownickim XVI-XVII w. (Wybranie zagadnienia)", *Studia linguistica Polono - Jugoslavica*, V/1987, str. 7-18.

Luka Zore, "Dubrovačke tuđinke", *Spomenik SAN*, XXVI/1895, str. 1-26.

TWO POSSIBLE FONOLOGICAL EXPLANATIONS OF THE PROSODIC SYSTEM IN THE SPEECH OF CAVTAT

SUMMARY

Today's speech in Cavtat is more representative of the Dubrovnik sub-dialect than today's urbanized and somewhat mixed speech in the city of Dubrovnik itself. Older dialectology maintained that in the Dubrovnik sub-dialect the new-štokavian short-ascending accent in the penultimate position in front of the short concluding vocal is transformed into the long-ascending accent (*vòda>vóda*), while in the eastern part of the sub-dialect is changed in the same position of trisyllabic and polysyllabic words into the short-descending accent (*dobròta>dobrôta*). The article reveals that what we have here are two specific allophones of the short-ascending prosodem (*vòda, dobrôta*).

KEY WORDS: *Dubrovnik, Cavtat, dialect, accent*